

БЮЛЕТЕНІ КООПЕРАТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ СУМСЬКОЇ ОКРУГИ 20-Х РОКІВ ХХ СТ.

Стаття знайомить зі змістом бюлетенів кооперативних організацій Сумської округи «Кооперативний бюлетень Сумрайсоюзу» та «Кооперація Сумщини», що видавалися у 20-х роках ХХ ст. Базуючись на конкретному матеріалі, автор доводить важливість подібних видань як джерела з історії не лише української кооперації, але й української журналістики в цілому.

Ключові слова: кооперативні організації, бюлетені.

Дослідження історії періодичних видань окремих регіонів нашої держави є необхідним підґрунтям для цілісного вивчення історії вітчизняної преси та реалізації національної програми «Документальна пам'ять України». Проблеми розвитку регіональної преси останнім часом привертають увагу значної кількості науковців з різних галузей знань. Вона стає об'єктом журналістських, історичних, документознавчих, літературознавчих і бібліографічних досліджень.

У цьому контексті виникає необхідність з'ясування деяких історико-книгознавчих аспектів преси: її місця в соціальному комунікаційно-інформаційному процесі, зародження та особливостей розвитку як окремих типів періодичних видань, так і їх системи в цілому.

Предметом розгляду даної публікації слугують бюлетені кооперативних організацій Сумської округи «Кооперативний бюлетень Сумрайсоюзу» та «Кооперація Сумщини», що видавалися у 20-х роках ХХ ст.

Найбільш ґрунтовно діяльність кооперативних організацій в регіоні розглянуто в публікаціях викладача Сумського державного університету В.М. Власенка. Одна з таких знайомить зі змістом Конотопського журналу «Кооперація и жизнь», що виходив у добу української національно-демократичної революції 1917-1920 років [1].

Процес становлення і розвитку кооперативного руху Північного Лівобережжя України в період непу (1920-ті рр.), діяльність споживчих кооперативних товариств, особливості утворення сільськогосподарських об'єднань, формування мережі кредитної та розвиток робітничої і кустарної промисловості кооперації регіону дослідив кандидат історичних наук В.В. Голець [2]. Проте слід констатувати, що кооперативні бюлетені 20-х років ХХ ст. і досі залишаються джерелом, не достатньо вивченим в історії української журналістики.

Кредитна кооперація – специфічна форма господарювання, що з'явилися в Україні та Росії у 60-х роках ХІХ ст. (об'єднання кооперативів виникли лише через кілька десятиріч опісля).

Вперше у загальноросійському масштабі думки про необхідність створення кооперативних об'єднань висловлювалися у 90-х роках ХІХ ст. на сторінках «Сообщений» С.-Петербурзького відділення Комітету щодо сільських ощадно-позичкових і промислових товариств. Діячі цієї установи виступали за об'єднання кредитних кооперативів у спілки з наданням останнім прав здійснювати не лише ревізійні, але й фінансово-кредитні функції.

Заходи кооперативів щодо організації спілок знайшли практичне втілення лише на початку ХХ ст. У 1911 р. Комітет міністрів затвердив підготовлений Управлінням у справах дрібного кредиту типовий (зразковий) статут спілок кредитних кооперативів.

Кооперативні об'єднання постачали населенню товари першої необхідності і сільськогосподарські знаряддя, організували заготівлю і збут сільськогосподарської продукції, здійснювали посередницькі і фінансові операції, виступали ініціаторами об'єднання інструкторських сил різноманітних установ, допомагали сільськогосподарським кооперативам у поширенні нових методів господарювання, агрономічних нововведень.

Кооперативний рух на Сумщині бере свій початок в 1867 р. зі створення Лебединського споживчого товариства. В дореволюційний період кооперація на Сумщині розвивається повільно, але кооперативи створюються майже в кожному повіті. У 1896 р. був створений Ярославецький кооператив в Глухівському повіті, дещо пізніше Сосницький, Кропивницький, Дмитрівський в Конотопському повіті, Грузький в Кролевецькому і Юнаківський в Сумському повітах.

У 1897 р. в Шостці було створено офіцерське споживче товариство. У 1911 р. в Роменському повіті було зареєстровано 4 кооперативи, Охтирському – 8, Лебединському – 12, Сумському – 9. У 1912 р. було затверджено Статути Сумської та Роменської спілок кооперативних товариств, у 1915 р. створено Кролевецьке кооперативне товариство.

Для координації діяльності сільської споживчої кооперації в 1918 р. було створено Сумську спілку кооперативних товариств «Сумський коопсоюз». З червня 1924 р. Сумську райспілку було реорганізовано в ВУКООПСІЛКУ (Всеукраїнська кооперативна спілка. Сумська контора). У 1925 р. її реорганізували в окружну спілку споживчих товариств (Сумисоюз).

Товариства в Україні були надзвичайно корисними для населення. Діяльність їх не обмежувалася продажем продуктів першої потреби. Вони налагоджували збут сільськогосподарської продукції та постачання селянам тканин, мали свої пивні, чайні, склади сільськогосподарських машин, бібліотеки, читальні, влаштовували лекції та фахові кооперативні і сільськогосподарські курси.

Таким чином, вже на початку ХХ ст. споживчим

товариствам на селі була властива тенденція до універсальності в забезпеченні потреб селянина.

Інтенсивний розвиток економіки краю, насамперед, сільського господарства, спричинив видання значної кількості фахових журналів. Саме бюлетені (франц. *bulletin*, з італ. *bulletino* – записка, папірець, від лат. *bullā* – грамота) задовольняли інформаційні потреби фахівців різного профілю.

Офіційним документом, у якому подається класифікація періодичних видань, є державний стандарт ДСТУ 3017 – 95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення» [3]. У ДСТУ всі періодичні видання поділяються на чотири основних види: газета, журнал, бюлетень, календар. Бюлетень – періодичне чи неперіодичне видання інформаційного характеру, яке, згідно до стандарту, може мати «...ознаки журнального або газетного видання». Цей вид «...містить матеріали організації, яка його видає» [3, 26].

Перший спеціальний журнал кооператорів «Вестник кооперативних союзів» вийшов ще в січні 1915 р. в Москві. Саме на його сторінках висвітлювалися головні проблеми спілчанського руху в імперії. На чолі видання стояв відомий кооператор А.Є. Кулижний, який тривалий час працював на Лівобережжі. Серед дописувачів журналу були активні учасники кооперативного руху: професор О. Анциферов, А. Євдокимов, В. Кільчевський, С. Раузов та інші [4].

У червні 1923 р. вийшов перший номер «Кооперативного бюллетеня Сумрайсоюзу». У вихідних даних значилося: адреса редакції – м. Суми, Харківська губернія, вул. Радянська, будинок Райсоюзу; видавець – Сумська районна Спілка споживчих товариств; друк – Лебединська друкарня Сумрайсоюзу (базарна пл., колишній буд. Стешенка); наклад – 250 примірників. За рік вийшло 6 подвійних випусків. Тижневик в цілому був російськомовним. Окремі матеріали кореспондентів друкувалися українською мовою.

Бюлетень мав «стати своїм, близьким органом, у якому кожен місцевий кооператив, організація знайде вірне відображення своєї роботи...За посередництва такого органу кооперативи дізнаються один про одного, про життя і діяльність всієї кооперації та про ті завдання, що стоять перед нею попереду» [5]. Передбачалося вміщувати статті, замітки, кореспонденції з кооперації, хроніку крайового і місцевого життя, найважливіші повідомлення про події в Україні і за кордоном, матеріали для читання на селі (нариси, розповіді тощо). Видання мало офіційний та довідковий розділи а також містило оголошення та рекламу.

Найбільше уваги в журналі приділялося питанням розвитку кооперації в окрузі. У ньому широко повідомлялося про Сумські кооперативні організації, діяльність контор райсоюзу, результати

сільськогосподарських кампаній на місцевих рівнях. Докладно подавалася інформація про кооперацію в окремих районах. Зокрема, в № 3-4 про розвиток кооперативного руху на Лебединщині повідомлялося наступне: «У селах Лебединського району зараз спостерігається завмирання приватної торгівлі, з одного боку в силу значних податків, з іншого – в силу розпаду приватних торгових артілей, що організувалися по селах на початку непу. Деінде, по маленьких селах, за випадкових причин збереглися приватні торговці. З великих сіл – лише Межирич має ряд приватних лавок. У таких крупних пунктах, як Ворожба та Ольшанка, приватні лавки вимерли абсолютно, завдяки добрій кооперативній роботі» [6].

Про історичні витоки та особливості кооперативного руху в Юнаківці (нині Сумський р-н.) інформував місцевий кореспондент на сторінці 21 того ж випуску бюлетеня. Автор розглянув причини низької зацікавленості мешканців в розвиткові споживчої кооперації на селі, зазначаючи при цьому, що на 11 000 населення число пайщиків не перевищувало 120 осіб [7].

На сьомій сторінці випуску повідомлялося про проведення міжнародного дня кооперації в Сумській окрузі. Цікаво, що «в ознаменування дня 7 червня Сумрайсоюзом було засновано стипендію імені М.П. Скрипника в Київському кооперативному технікумі, здійснено пожертву в 4 кооперативні бібліотеки у Центр. Роб.-сел. клубі, в бібліотеку міліції, командних курсів та Міську Центральну бібліотеку та порушено клопотання про перейменування в Сумах двох вулиць – вулицями імені Саммера та Скринника» [8].

Рубрика «В світі кооперації» містила кооперативну хроніку як на місцевому рівні, так і в Росії (Псковській, Томській, Челябінській та інших губерніях), надавала інформацію про кооперативні центри Туркестану, Німеччини, інших країн.

Довідковий відділ надавав інформацію про патенти на торгівлі та промислові підприємства, курси грошових валют, відпускні ціни на товари райсоюзу, консультації юристів, балансові показники.

На сторінках бюлетеня висвітлювались поточні справи райсоюзу, зокрема наради робкопів, товарні операції.

Офіційний відділ містив постанови ВУЦВК та РНК СРСР «Про добровільні збори» (№ 9-10), «Про добровільне членство у споживчій кооперації» (№ 11-12).

Значну увагу кооперативні спілки приділяли культурно-освітній роботі, тому бюлетень містив інформацію про відкриття зимових селянських шкіл для дорослих, кооперативних курсів, пересувних бібліотек, шкільних кооперативів, лекцій, роботи книжкових складів та магазинів.

Постійна рубрика «Серед книг» інформувала

про надходження до бібліотеки райсоюзу, списки найцікавіших статей з центральних газет України та Росії про кооперативне будівництво. Місцеві кореспонденти друкували нариси, в основі яких було покладено житейські ситуації на теми кооперації.

Першу сторінку займали оголошення, звернення, умови конкурсу на кращий споживчий кооператив Сумської округи, а останні сторінки надавалися для розміщення реклами друкарні, млина, складу сільськогосподарських машин, книжкового складу та магазину «Кооперативний путь» Сумського райсоюзу, різних страхових агентств, кооперативних банків, кооперативних журналів тощо.

Всі випуски бюлетеня за 1923 р. нині зберігаються в краєзнавчому відділі Сумської обласної універсальної наукової бібліотеки (інв. №№ 35025 – 35029).

У 1924 р. побачив світ інший тижневик – «Кооперація Сумщини». На титульному аркуші зазначено: бюлетень Сумської округової кооперативної Ради; адреса редакції: м. Суми, вул. Шевченка, Міліцейський пров. Укрінбанк; друкується в 1-й друкарні «Суми-Друк», наклад від 1250 до 1450 примірників. За рік виходило 6 випусків. Передплатна ціна складала 2 крб. на рік. Мова видання в цілому українська, але окремі матеріали кореспондентів друкувалися російською мовою.

Нами буде розглянуто шість випусків бюлетеня за 1928 рік. На відміну від «Кооперативного бюлетеня Сумрайсоюзу», рубрики в ньому структуровані достатньо чітко: «Споживча кооперація», «Сільськогосподарська й бурякова кооперація», «Кустарно-промислова кооперація», «Кооперативний побут», «Кооперація на місцях», «Кооперативна хроніка», «Довідно-юридичний розділ», «Офіційний розділ».

У першому номері за 1928 р. розміщено статтю «Бюлетень «Кооперація Сумщини» за час свого існування та завдання на майбутнє» [9]. Звідти отримуємо інформацію про те, що тижневик виник на початку 1924 р. як бюлетень Райсоюзу і мав обслуговувати споживчу кооперацію. У травні 1924 р. Райсоюз було ліквідовано, потім, невдовзі, Сільгоспсоюз, Кустпромсоюз, і бюлетень «залишився безпритульним і ... замовк» [9].

«У низки активних робітників почала знов повставати думка про відновлення бюлетеню; ініціативу взяла на себе Сумська Філія Книгоспілки, з почину якої, по згоді з Сумспілкою, Сільгоспсоюзом і Сум. Ц. Р. К., у квітні 1926 року й було знов утворено Кооперативний бюлетень «Кооперація Сумщини». Перший номер його вийшов 20 квітня 1926 р. До участі у бюлетені потім приєдналась і Лебединська Сільгоспспілка (до її ліквідації) і Кооперативно-промислова профшкола» [9].

Бюлетень висвітлював всі актуальні питання

кооперативної роботи на Сумщині: пайові кампанії, звітні й передвибірні кампанії, культроботу, інше. Проте, як зазначено у статті, «несформоване існування його, як бюлетеню декількох окремих кооперативних союзів, явно не відповідало ускладненим завданням» [9]. І далі: «Потрібний був спеціальний авторитетний загально-кооперативний орган, що узяв би на себе видання «Кооперація Сумщини». За такий орган і стала бути саме з травня місяця утворена між кооперативна Рада. За ініціативою ж цієї активної групи робітників бюлетеню, «Кооперація Сумщини» перейшла до Кооперативної Ради, як її орган, з травня 1927 р., цеб-то через рік після відновлення бюлетеню» [9].

Які ж завдання стояли перед редакційною колегією? Цитуємо:

1. «За основне завдання треба мати – найбільше наближення його до того численого кооперативного активу, до тих 10–12 тисяч кооперативних робітників і активістів, що їх він повинен обслуговувати.

2. Це наближення мусить визначатися так простішим викладанням, більшою популярністю всіх статтів і матеріалів, що їх уміщується в бюлетені, як і найбільшим завоюванням читачів і передплатників із числа цього активу.

3. Тираж у 1000 – 1200 прим. явно є недостатнім, і гаслом журналу повинно бути: 1 прим. журналу на кожного кооперат. робітника й активіста.

4. Якомога більше, докладне й ґрунтовне освітлення кооперативної роботи й життя на місцях, в тій численній кооперативній периферії, що кожного місяця так буйно зростає на Сумщині. І втягнення до цієї роботи, до цього освітлення периферійної роботи – самих низових робітників, цеб-то утворення значного кадру кооперативних кореспондентів.

5. Нарешті, ще більше освітлення засад громадськості в кооперації, громадсько-політичної ролі кооперації і питань кооперативно-освітньої роботи, у всіх її конкретних формах та виявленнях» [9].

Характерною особливістю видання є наявність чорно-білих ілюстрацій, виокремлення фігурними рамками цитат В. І. Леніна та закликів.

Найбільше уваги в журналі приділялося підсумкам діяльності споживчих товариств. Про це свідчать заголовки: «Рік роботи Уляновського спож. т-ва», «Тростянецький робочий кооператив за сім місяців», «Рік роботи Сумського Кредитсоюзу (до роковин організації)», інші.

Перший номер подавав важливу історичну інформацію. Кореспондент Іван Щербак ознайомив читачів з історією кооперації в Тростянці [10].

Не менш цікаво дослідникам буде дізнатися про роботу кооперативних книгарень в Сумокрузі, про що доповідав кореспондент Виноградов у четвертому випуску бюлетеня. Він, зокрема, зазначав: «Сільська

кооперація на Сумщині розпочала роботу в справі просунення книжки на село з 1924 року. Того року розвинули роботу на селі перші 5 сільських книжкових полиць у Споживчих т-вах: у Юнаківці, Ворожбі, Яструбенному, Краснопіллі та Боромлі. Потім число книжкових осередків значно збільшилося – аж до 35, але за головний успіх треба вважати утворення й розвиток з 1925 – 26 року постійних сільських кооперативних книгарень з окремими книгарями. Ці книгарні, уміщуючись або в окремому приміщенні (Краснопілля, Тростянець, Миропілля, Боромля), або посідаючи частину крамниць Спож. т-ва, поступово завоювали певне місце в культурній роботі з книжкою». Далі автор робить висновок про те, що кооперативна книготоргівля «во всякім разі, більше й ближче од будь-яких інших кооперативних організацій підійшла із радянською книжкою до села й селянства» [11].

Для покращання змісту журналу в № 5-6 надруковано матеріали дописувачів, об'єднані в рубрику «Що пишуть передплатники та читачі про свій бюлетень». Серед побажань – виокремити відділ спецкооперації, збільшити методичні вказівки щодо культурно-освітньої роботи, звернути увагу на обкладинку та ілюстрації, надавати сільськогосподарські поради тощо.

Бюлетень містив відомості і про культурно-освітню діяльність: підсумки роботи шкіл та гуртків коопграмоти, роботу кооперативних книгарень, курсів низової мережі сільськогосподарської кредитової кооперації, кооперативні стіннівки і т. і.

Рубрика «Що читати» знайомила з новими книгами з питань споживчої кооперації, головними методичними підручниками для Міжкоопосвітніх комісій та організаторів кооперативно-освітньої роботи, літературою про свято Першого травня.

Перші шпальта журналу надавалися для матеріалів окружного райсоюзу та висвітлення міжнародних подій і святкувань. Останні сторінки займав офіційний відділ, у якому друкувалися постанови Ради Народних комісарів УСРР, РПО СРСР, заклики, інше. Значну частину займали додатки: балансові показники Сумкредитсоюзу, робкопу.

З іронією кооперативний побут Сумського сільськогосподарського кредитного товариства «Відродження» описав кореспондент Л. Бард. Замальовки автора, приправлені чорно-білими ілюстраціями, створюють особливо неповторний колорит журналу, приваблюючи тим самим потенційного читача і спонукаючи його на дискусії та роздуми про буденне життя [12].

Отже, бюлетені слід вважати важливим джерелом з історії не лише української кооперації, а й української журналістики. Незважаючи на їх кооперативне спрямування, видання приділяли належну увагу висвітленню подій суспільно-політичного і культурно-освітнього життя країни і регіону.

Посилання

1. Власенко В. Конотопський журнал «Кооперація и жизнь» у добу української революції / В. Власенко // Вісник Львівської комерційної академії. Серія Гуманітарні науки [Вип. 4]. – Львів, 2002. – С.324-330.
2. Голець В.В. Кооперативний рух Північного Лівобережжя України в період непу (20-ті роки ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / В.В. Голець; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2004. – 20 с.
3. ДСТУ 3017-95. Видання. Основні види: Терміни та визначення. – К.: Держстандарт України, 1995. – 45 с.
4. Власенко В. З історії спілчанського руху кредитних кооперативів на Лівобережній Україні / В. Власенко // Українська кооперація: Історичні та соціально-економічні аспекти. Т. 2. – Львів, 2001. – С.118-125.
5. К кооперативным работникам на местах // Кооперативный бюллетень Сумрайсоюза. – 1923. – № 1. – С.2.
6. Кооперация на местах // Кооперативный бюллетень Сумрайсоюза. – 1923. – № 3-4. – С.18-19.
7. Кооперация в Юнаковке // Кооперативный бюллетень Сумрайсоюза. – 1923. – № 3-4. – С. 21.
8. Проведение международного дня кооперации в Сумском округе // Кооперативный бюллетень Сумрайсоюза. – 1923. – № 3-4. – С. 7.
9. Бюлетень «Кооперація Сумщини» за час свого існування та завдання на майбутнє // Кооперація Сумщини. – 1928. – № 1. – С.7-8.
10. Щербак І. Коротенький нарис з історії кооперації в Тростянці / І. Щербак // Кооперація Сумщини. – 1928. – № 1. – С.31-32.
11. Виноградов. Кооперативна робота з книжкою на селі в Сумокрузі / Виноградов // Кооперація Сумщини. – 1928. – № 4. – С.23-24.
12. Бард Л. «Возрождение» (замість фейлетона) / Бард Л. // Кооперація Сумщини. – 1928. – № 3. – С. 33-35.

Подольяка Н.С. Бюлетени кооперативних організацій Сумського округу 20-х годов ХХ в.

Статья знакомит с содержанием бюллетеней кооперативных организаций Сумской округи «Кооперативный бюллетень Сумрайсоюза» и «Кооперация Сумщини», которые издавались в 20-х годах ХХ века. Базируясь на конкретном материале, автор доказывает важность подобных изданий как источника в изучении не только истории украинской кооперации, но и украинской журналистики в целом.

Ключевые слова: кооперативные организации, бюллетени.

Podoliaka N.S. Bulletins of the cooperative organizations of Sumy Region of the 1920th years of the XX century

The article acquaints with the contents of the cooperative organizations of Sumy Region «Cooperative Bulletin of Sumyraisoiuz» and «Cooperation of Sumy Region» which were published in the 1920th years of the XX century. Based on the specific materials author affirms the importance of such publications as of the main source in the process of studying not only of the history of the Ukrainian cooperation but of all of the Ukrainian periodical press in whole.

Key words: cooperative organizations, bulletin.

28.02.2011 p.